

СОЦІОЛОГІЧНІ ВИДАННЯ: РОЗДУМИ, РЕЦЕНЗІЇ

ОЛЬГА ІВАЩЕНКО,

кандидат філософських наук, старший науковий співробітник відділу соціальних структур Інституту соціології НАН України

Про оновлений канон Гіденса

Giddens A., Sutton Ph. W. Sociology. 7th edition. – L.: Polity Press, 2013. – 1182 p.

Giddens A., Sutton Ph. W. Essential Concepts in Sociology. – L.: Polity press, 2014. – 223 p.

Sociology. Introductory readings. 3^d edition / Ed. by A.Giddens, P.W.Sutton, 2010. – 347 p. – <https://www.polity.co.uk/giddens7/resources>

Минуло вже п'ятнадцять років відтоді, як київське видавництво “Основи” підготувало й надрукувало 1999 року вперше українською мовою підручник із соціології Ентоні Гіденса (за третім англomовним виданням). Популярний у світі вступ до соціології провідного британського соціолога став відтоді відомим і доступним також для вітчизняних соціологів, незалежно від ступеня обізнаності з предметом. Позаминулого 2013 року видавництво “Polity Press” випустило останнє сьоме видання підручника “Соціологія”, написане цього разу у співавторстві із Філіпом Сатоном – незалежним дослідником, що раніше викладав соціологію в Університеті Лідса та Університеті Роберта Гордона в Абердині. Нове видання цього базового не тільки для Великої Британії, а й загалом для Європи підручника із соціології, чималеньке за обсягом (1180 сторінок), суттєво змінило структуру, перелік основних тем, тим самим доводячи зацікавленим, що соціологія – це наука про суспільство, що змінюється, – й не тільки на наших пострадянських теренах. Можливо, зважаючи на збільшений обсяг підручника, Гіденс разом зі співавтором уперше підготував й опублікував 2014 року окреме супровідне видання книжки “Ос-

новні поняття соціології” (*Essential concepts in sociology*), яке власне й починається з максими, що соціальне життя ніколи не буває статичним, а постійно перебуває в процесі змін. Хоча соціологія як наука є продуктом XIX століття, проте мусить розвиватися разом із часом для уникнення нерелевантності, тому для розуміння дедалі більш глобалізованого світу звичні усталені поняття потребують переоцінки, як і пояснення доцільності створення нових. Автори наголошують, що взагалі не мали на меті виробити вичерпний компендіум соціологічних понять, а лише прагнули переглянути майже сімдесят понять, якими користується сучасна соціологічна наука, щоб не лише віддати належне тим, котрі пройшли випробовування часом, як наприклад, “влада”, “клас”, “ідеологія”, “суспільство” й “культура”, використовувани впродовж усього періоду існування соціології, а й звернутися до нових, таких як “гендер”, “консьюмеризм”, “ідентичність”, “життєвий шлях”, та зовсім недавні — “кроссекційність” (*intersectionality*), “глобалізація”, “ризик”, “відновлювальна справедливість” (*restorative justice*). Автори не просто надають дефініції таких понять, а радше запрошують до широкої дискусії щодо кожного поняття в історичному та теоретичному контексті, визначаючи їхню сутність у застосуванні й не оминаючи при цьому певного критицизму.

Становлення поняттєвого апарату соціології тісно пов’язане з теоретичними та емпіричними студіями, що потребували свого набору понять для виконання певних дослідницьких завдань та інтерпретації результатів. Окремі поняття, як-от “статус”, “клас” і “ризик”, що завдячують своїм виникненням самому суспільству, надалі набули чіткіших значень вже в контексті соціології, інші — як-от “відчуження” та “глобалізація” — виникли в середовищі соціологів із конкретною дослідницькою метою, але згодом стали їх широко використовуватись у повсякденному житті. Автори наголошують, що такого взаємного процесу виникнення і подальшого використання понять не було, наприклад, у природничих науках, але в соціології поняття, теоретичні концепції, дослідницький доробок мали вплив на суспільство, тому й соціологічні дослідження завжди виступали складовою частиною постійного процесу взаємовпливу між соціологами і предметом їхнього студіювання — суспільством.

Структура книги “Основні поняття соціології” відображає авторський підхід до висвітлення процесу виникнення, розвитку й застосування соціологічних базових понять у тематичному розрізі, утворюючи десять блоків: 1. Соціологічне мислення. 2. Дієва соціологія. 3. Інвайронменталізм та урбанізм. 4. Структури суспільства. 5. Нерівні життєві шанси. 6. Стосунки та життєвий шлях. 7. Інтерація та комунікація. 8. Здоров’я, хвороба та тіло. 9. Злочин та суспільний нагляд. 10. Політична соціологія. У кожному розділі найважливіші поняття викладено за єдиною для всіх розділів схемою: робоча дефініція — витоки, походження поняття — сутність та інтерпретація — критичні зауваження — пролонгована доцільність застосування із прикінцевим списком рекомендованої літератури для подальшого читання. Безперечно, така книга виглядає корисною допоміжною знахідкою для викладачів і студентів у навчальному процесі, являючи собою, в певному сенсі, квінтесенцію вельми обсяжного новітнього підручника із соціології Е.Гіденса та Ф.Сатона 7-го видання 2013 року. Структура цього нового підручника, як і 6-го, одноосібного за авторством Гіденса видання 2009 року, суттєво відрізняється від інших попередніх видань не тільки збільшеним переліком розділів і оновленим контентом (наприклад, порівняно із 21 розділом третього видання 1999 року), а й суттєвою зміною логіки послідовності поданих базових тем. Тепер підручник формують 23 тематичні розділи, кожен з яких відповідає певному предметові вивчення, як-от бідність, політика, злочинність, гендер чи довкілля. Проте в передмові автори підручника виокремлюють три центральні наскрізні теми, що відображають ключові проблемні напрями сучасної соціології; це — соціальні зміни; глобалізація суспільного життя; соціальна не-

рівність. Якщо перші дві теми пролонговано із попередніх видань, де раніше було вказано ще й на гендер і необхідність історичного підходу, компаративізму та зв'язку суспільного з особистим, то тепер третьою наскрізною темою стала соціальна нерівність. Аспекти мікро-макрозв'язку, порівняльно-історичного погляду, зв'язку суспільного та індивідуального віднесено до складових авторського соціологічного підходу.

Цікавою новацією підручника (на що вказують у вступі його автори) стало запровадження в кожному розділі секції “Суспільство в мистецтві”, що допомагає поглянути на суспільство не з позиції академічної соціальної науки, а крізь призму творів мистецтва та гуманітаристики. Для цього відповідно до теми пропонуються певні фільми, проза, п'єси, телепрограми, живопис і скульптури, музика та виставкові експозиції, де у мистецькому відображенні постають репрезентації сучасного суспільного життя, які можуть розширити наше знання про суспільство.

Новий підручник традиційно для Гіденса відкривається першим розділом “Що таке соціологія?”, розширений попередній контент якого тепер викладено в другому розділі “Запитуючи та відповідаючи на соціологічні питання”. Ці два перші розділи стосуються власне вступу до соціології, а саме тем соціологічної уяви та розвитку соціологічного мислення, обґрунтовуючи необхідність соціології для вивчення людей та суспільства. “Соціологія просто визначається як наукове студювання людського життя, соціальних груп, цілих суспільств та людського світу як такого... Соціологія наполягає на ширшому погляді з метою розуміння того, чому ми діємо саме таким чином... Розуміння невлесного комплексу та глибинних способів індивідуального життя, відображаючи контексти нашого соціального досвіду, і є базовим для соціологічної перспективи” [Giddens, Sutton, 2013: p. 4].

Перший розділ коротко описує історію виникнення та розвитку соціології, де виокремлено постаті фундаторів науки – Е.Дюркгайма, К.Маркса й М.Вебера з біографічною довідкою та коротким викладом їхнього внеску, детальніше розглянутого вже в теоретичному розділі. Другий розділ “Задаючи та відповідаючи на соціологічні питання” є новим, розлогим; тут висвітлено те, як соціологи власне “роблять” соціологію, коли, задаючись певними проблемними питаннями з використанням різних дослідницьких методів, здійснюють пошук відповідей на них із подальшою оцінкою отриманих даних і результатів.

Головна, на мій погляд, дійсно важлива відмінність цього видання підручника, як і попередніх 5-го (2006) і 6-го (2009) видань, – це зміна пріоритетного місця теоретичної частини, яка тепер перемістилася з кінця на початок, утворюючи третій розділ. Цілковитим зрозумілою є зумовленість такої зміни, бо, як наголошують автори підручника, теорії виступають сутнісною частиною всіх академічних предметів, надаючи можливість для обґрунтованих пояснень, а не простого переліку фактів, що розширює наше знання. Хоча кожен розділ підручника містить теоретичну частину відповідно до предмета, спеціальний теоретичний розділ кристалізує вагомість і значення основних теоретичних напрацювань для соціологічної науки, при цьому не обминаючи нагоди для критичного погляду.

Очевидних змін зазнала логіка послідовності представлених у розділі теоретичних перспектив, пояснення чого міститься в самих назвах параграфів розділу, починаючи з підрозділу “Прямуючи до соціології”, де зазначено, що позитивізм, соціальна еволюція та Карл Маркс як виразники капіталістичної революції сформували дисциплінарні передумови становлення соціології як науки. Загальна ж соціологічна перспектива виникла завдяки двом революційним трансформаціям – промисловій революції XVIII–XIX століть і Французькій революції XVIII століття, що була наслідком доби європейського Просвітництва. Огюст Конт вбачав у науці про суспільство, котрій дав назву “соціологія”, подібність до природничих наук, яка

втілюється у керуванні позитивістським підходом для здобуття надійного знання про соціальний світ. Герберт Спенсер, надалі підхопивши ідеї Конта, обґрунтував предметність суспільства для соціального еволюціонізму, на кшталт того, як природа є предметом біологічної еволюції. Одним із соціальних еволюціоністів ХІХ століття постав Карл Маркс, коли розвинув базові ідеї про класовий конфлікт і соціальні зміни, хоча за життя ані він, ані його соратник Фридрих Енгельс ніколи не сприймали себе як професійних соціологів. Однак їхній пошук розуміння капіталістичного суспільства спричинився до пояснення довготривалих соціальних змін. Маркс убачав свою заслугу в науковій роботі, першою чергою, у відриві від спекулятивної філософії, котра лише інтерпретувала світ, коли треба було змінювати його. Визнаючи важливість праць Маркса для соціології в різних аспектах, Гіденс фокусується на значенні вивчення капіталізму в рамках ширшої теорії класового конфлікту як рушійної сили історії. Марксова теорія, належна до історичного матеріалізму, насправді є матеріалістичною концепцією історії, і на противагу ідеалістичній філософії, котра наполягає на первинності абстрактних ідей та ідеалів, таких як свобода та демократія, для історичного розвитку, обстоює домінантність ідей, що віддзеркалюють панівний спосіб життя, зумовлюваний специфікою способу виробництва.

Кожну теоретичну перспективу, подану в розділі, не лише проаналізовано з урахуванням найважливіших аспектів, а й оцінено авторами підручника. Стосовно Маркса вони зауважують, що для нього теорія індустріалізму як така була несуттєвою, незважаючи на те, що індустріалізація вимагала індустріальних провідників, якими були капіталістичні підприємці. А розуміння індустріальної системи означає й розуміння нових капіталістичних суспільних відносин, що надають перевагу для меншості та не є вигідними для більшості. Як підкреслюють автори, звернення до Маркса є слушним нагадуванням, що всі ці фабрики, заводи, майстерні, разом із внутрішнім устаткуванням, а сьогодні з комп'ютерами та Інтернетом, не матеріалізуються з повітря, а продукуються індустріальною системою з антагоністичними суспільними відносинами. "Гранд"-теорія Маркса є корисною, адже поняття "спосіб виробництва" дає нам змогу помістити огром історичних фактів до загальної теоретичної конструкції, полегшуючи їх розуміння. Однак робота Маркса вказує на основну проблему "великих" теорій: ускладненість застосування їх для емпіричної перевірки. "Чи дійсно факт того, що комуністична революція не відбулася в індустріалізованих країнах 160 років тому після публікації Комуністичного Маніфесту (1848) демонструє хибність центрального теоретичного провіщення? Якщо так, тоді чи не означає це, що й інші положення Маркса були хибними? Як тоді бути взагалі з підходом історичного матеріалізму?" [Giddens, Sutton, 2013: p. 76]. Марксисті пізніше пояснили причини відсутності комуністичних революцій, щоправда, завдяки певній модифікації Марксових ідей; це в параграфі відображено в окремому підпункті "Класичні студії" на прикладі неомарксистської Франкфуртської школи. Як відомо, Маркс у середині ХІХ століття передрік невідворотність близької революції робітничого класу, яка, між тим, за його життя не сталася. Пізніше Російська революція 1917 року довела Марксове передбачення, проте комунізм так і не поширився на західні індустріалізовані країни, натомість 1930-ті роки ознаменувалися сплеском фашизму в Італії та нацизму в Німеччині і в обох випадках — агресивно антикомуністичних рухів. Тоді перед марксистами й постало питання про адекватність Марксової теорії для розуміння капіталістичного розвитку, що привело до випрацювання нових версій цієї теорії, а саме до появи неомарксистської теоретичної перспективи. Базуючись на ідеях Маркса, Фройда та Канта, вчені Франкфуртської школи (Т.Адорно, Г.Маркузе, Ю.Габермас та ін.) розвинули знання про капіталізм, фашизм, масову культуру й появу суспільства споживання. З повален-

ням Берлінського муру, що розділяв Східну Німеччину і капіталістичний Захід, та кінцем комуністичного режиму СРСР ідеї Маркса та марксистські теорії взагалі, за Гіденсом, суттєво втратили свої позиції в соціології. Проте кредитна криза 2008 року знову нагадала вченим про капіталізм як економічну систему зі злетом і падінням, кризові наслідки чого стають потенційно серйознішими. Хоча Марксову теорію сьогодні можна вважати неефективною, однак марксистський аналіз капіталістичної економіки активно залучається до обговорення можливих напрямів сучасних соціальних змін і суспільних трансформацій.

Другий параграф “Постання (становлення) соціології” — серцевинна частина теоретичного розділу. Позаяк Конт, Спенсер, Маркс заклали лише підмурок для розвитку соціології, яка на той час ще не була формалізованою як наука, то стадія становлення її як академічної дисципліни припадає на пізніший час, пов’язаний з іншими іменами. Соціологія стала однією з частин Контової ієрархії наук, але щоб набути статусу поважної науки нарівні з природничими, їй судилося пройти довгий шлях, який торували історичні особистості, серед яких першим є, звісно, Еміль Дюркгайм. Цікаво, що раніше Гіденс звертався до постаті Дюркгайма лише як до одного із засновників соціології, слідом за Контом, а тепер визнав його стрижневою постаттю розвитку академічної соціології взагалі. Дюркгайм був першим професором із соціальних наук у Франції, після університету Бордо він став першим професором з науки про освіту та соціології у Сорбонні в Парижі. Відтоді, як зауважує Гіденс, “соціологія отримала опору для академічного становлення” [Giddens, Sutton, 2013: p. 78]. Вплив Дюркгайма позначився сутнісно й на самому предметному полі соціології; позаяк він зробив наголос на специфічності соціальних феноменів, для вивчення яких треба долати межі індивідуальної взаємодії, полишаючи індивідуалістичну психологію та абстрактну філософію, і йти в напрямку реальності, бо соціальне життя не можна зводити до простої агрегації індивідуальних дій чи думок. Дюркгайм наполягав на тому, що психологія індивідів не є предметом соціології, яка стосується колективних феноменів; саме соціальні інститути та соціальні форми — соціальні рухи, організації, сім’я, позначаючи окремих індивідів, що їх “населюють”, формують певну соціальну реальність. Оцінюючи внесок Дюркгайма в розвиток функціоналізму, автори підручника підкреслюють, що цей теоретичний напрям був доволі довгий час впливовим у соціології, став корисним для вивчення консенсусності суспільства, але сьогодні почав втрачати позиції з причини його неефективності у вивченні конфлікту і радикальних соціальних змін.

Загалом ХХ століття від 40-х до 60-х років було означене розвитком нової версії функціоналістської теорії — структурного функціоналізму, хоча й центральної, та все одно не панівної парадигми тогочасної соціології, провідниками якої стали американські соціологи Р.Мертон і його наставник Т.Парсонс. Останній, об’єднавши ідеї попередників для визначення первинності теоретичної точки відліку — проблеми соціального порядку, зосередився на вивченні соціальної системи, запропонувавши модель потреб соціальної системи для забезпечення її існування, відому як AGIL (економічна підсистема виконує адаптивну функцію, політична визначає цілі суспільства та засоби їх досягнення, громада виконує інтегративну функцію, освітня підсистема є транслятором культури та цінностей). Відповідаючи на запит про консенсусність соціальної системи, і ця версія функціоналізму теж мало уваги приділяла фундаментальним конфліктам. Тому Р.Мертон продовжив теоретичний пошук у більш критичному напрямі, визнаючи соціологічну переобтяженість теоретизування макро- й мікрорівнем суспільства, коли варто зосередитися на вивченні середнього рівня, запровадивши відповідну теорію мезорівня. Окрім цього Мертонові належить заслуга вирізнення відкритих і латентних функцій, акцентування уваги на певних елементах дисфункціональності інститутів, що дало змогу залучи-

ти конфлікт і потенційність його виникнення до функціоналістського дискурсу. У 1980-ті роки Дж.Александр відновив теоретичне розроблення цього напрямку, однак лише до 1997 року, коли визнав, що внутрішні суперечності неофункціоналізму свідчать про його вичерпання, а тому слід розвивати соціологічну теорію поза функціоналістськими рамками. Як зазначають Гіденс і його співавтор, ідеї Парсонса свого часу набули ваги для дослідження повоєнних суспільств, що стабільно розвиваються, але у 1970-ті роки втратили свою теоретичну пріоритетність через поширення соціальних конфліктів, антивоєнних протестів, радикальних студентських рухів, що актуалізувало конфліктні теорії в їхній релевантності до нових суспільних реалій.

У шерезі головних для становлення соціології як науки постатей, за визначенням авторів підручника, третім після К.Маркса та Е.Дюркгайма є М.Вебер, чиє бачення вивищується над багатьма актороцентричними теоретичними підходами. Вебер задався метою дослідити, чому капіталізм виник саме на Заході, присвятивши цьому роботу над книгою “Протестантська етика і дух капіталізму”, де визначив, що ключовою відмінністю капіталістичного розвитку на Заході є ставлення до нагромадження багатства, яке не має історичних аналогій, — “дух капіталізму”, тобто мотиваційний набір вірувань і цінностей, встановлений першими капіталістичними торговцями та промисловцями, котрі не витрачали акумульовані статки на матеріалістичні цінності й розкішне життя, а інвестували їх у розвиток своїх підприємств, що й дало поштовх розвитку капіталізму. Вебер доводив дієвість чинника релігійного походження духу капіталізму, впливу на формування економічної моделі поведінки саме релігійних переконань протестантизму, а точніше, пуританізму, що його поділяли перші підприємці. Однак певні суперечності, притаманні теорії Вебера, пізніше викликали чимало критичних зауважень, зокрема стосовно “духу капіталізму”, який можна було побачити задовго до кальвінізму, наприклад, в італійських торгових містах XII століття, у “праці за призначенням”, притаманній і католицізму, а не лише протестантизму. Проте для соціологічної теорії Вебер зробив науково визнаний внесок, вперше звернувшись до чинника релігійних вірувань у становленні капіталізму та відповідного типу суспільства. Такий ціннісний підхід, застосований до вивчення раннього капіталізму, можна використовувати й для пізніших фаз капіталістичного розвитку, та й загалом, як відомо, “добра теорія хороша не лише тим, що добре обґрунтована, а й тим, що стала імпульсом для подальших людиноцентричних теоретизувань”.

Наступний параграф розділу соціологічних теорій “Продовження теоретичних дилем” присвячений конкретизації того, як ми можемо і повинні “робити” соціологію на прикладі питань соціальної структури і людського актора-дієвця та консенсусу vs конфлікту. Поєднання чинників структури й дієвця в одній теоретичній перспективі стало найпродуктивнішим підходом, який успішно використали Н.Еліас та Е.Гіденс, найкращим підтвердженням чого став успіх фігуративної соціології першого та теорії структурації другого, що є нині поширеними дослідницькими напрямками соціологічного студіювання. Дилема консенсусу і конфлікту, маючи тривалу історію в соціологічній теоретичній спадщині, актуалізувала важливість поняття ідеології — урахування ідей, цінностей та переконань, що допомогло вирізнити більш впливові групи стосовно менш впливових, адже влада, ідеологія й конфлікт завжди тісно пов'язані між собою. Певне ідеологічне домінування часто може слугувати консенсусу, коли інтерналізовані ідеологічні погляди призводять до прийняття людьми навіть дуже великих нерівностей щодо статусу, можливостей та умов життя. Для прикладу в цій частині підручника автори звертаються не до персоналій науковців, а до конкретних недавніх історичних подій — Арабської весни

2011 року, коли конфлікт і консенсус виявилися не природними, а набутими в результаті певних соціальних процесів.

Теоретичний розділ завершується параграфом “Трансформація суспільства й соціології”, де наголошується важливість взаємозв’язку між виникненням соціальних проблем і певним теоретичним відгуком для вивчення та пояснення їх. Починаючи зі стислого критичного аналізу довготривалого домінування теоретичних підходів до вивчення капіталістичних суспільств у рамках “Маркс — Вебер” дебатів, автори підручника зауважують, що питання полягає не в тому, чий підхід в інтерпретації суспільних змін був коректнішим, бо для соціології будь-яка теорія є важливою, коли допомагає висвітлити суттєві аспекти суспільного життя. Якщо класики були успішними в дослідженні сучасних їм суспільств відповідно до процесів індустріалізації, бюрократизації капіталістичного розвитку, то сьогодні для вивчення гендерних відносин, мультикультурних суспільств, глобалізації, соціальних ризиків чи проблем довкілля є потреба в інших нових теоріях. Сучасні суспільства змінювались часто теоретично непередбачуваними шляхами, а “чоловіча” соціологія нехтувала досвідом жінок. Натомість нині спостерігаємо вихід на перші позиції і фемінізму, і постколоніалізму, що тепер мають статус теорій, які доволі широко представлені в підручнику.

До теоретичних надбань, що стали дотичними до соціології, автори підручника відносять доробок інтелектуального руху постструктуралізму в особах його “очільників” М.Фуко, Ж.Деріда, Ю.Кристевої та постмодернізму, вагомого внеску Ж.Бодріяра та З.Баумана, хоча й наполягають на науковій суперечливості цього доробку. Адже щоб вивчати постмодерний світ, не обов’язково вдаватися до особливої теорії чи постмодерної соціології, і немає жодних підстав вважати соціологію нездатною до опису, розуміння та пояснення постмодерного світу. Тому не постмодернізм, а теорія глобалізації наразі домінує в контексті розуміння напрямів нинішніх соціальних змін і представлена в підручнику внеском Е.Гіденса та У.Бека.

Резюмуючи зміст теоретичного розділу, автори підручника віддають належне класичній теоретичній спадщині, сформованій ідеями класиків Маркса, Дюркгайма та Вебера в період тогочасних великих соціальних, політичних, економічних змін, і наголошують потребу в оновленні соціологічних теорій для інтерпретації сучасних суспільних трендів за час глобальних трансформацій на базі спільного використання старих і нових теорій із тестуванням їх щодо ефективності застосування. Вся історія соціологічного теоретизування свідчить, що успішні теоретичні підходи завжди запитовані та продовжують розвиватися, а багатоманіття напрямів сучасного соціологічного теоретизування свідчить радше про комбінування, ніж про поділ між класичними й сучасними теоретичними перспективами. Розділ завершується темами для самостійного опрацювання, переліком рекомендованих опублікованих джерел, тепер уже включно з інтернет-лінками.

Перемістивши теоретичний розділ на початок підручника, його автори тим самим засвідчили первинність теорії в осягненні соціологічної проблематики, значно осучаснивши її, що відобразилося в назвах подальших розділів, порядок розміщення котрих відповідає зміні тематичних пріоритетів. Так, тема “Глобалізація та соціальні зміни” перемістилася на почесне четверте місце одразу після теоретичного розділу, а тема “Навколишнє середовище” тепер утворює п’ятий розділ. Теми “Бідність, соціальна ексклюзія та добробут” і “Глобальна нерівність” були виокремлені з розділу “Стратифікація та класова структура” підручника 3-го видання й утворили нові розділи, тим самим вказавши на важливість цих тем для сучасних суспільств і соціології. Тематика розділу “Держава, політична влада та війна” із попереднього видання тепер розширилася, сформувавши два завершальні розділи нового підручника: “Політика, урядування та соціальні рухи” та “Нації, війна та тероризм”, уві-

бравши частково контент виключеної тепер теми “Революції та суспільні рухи”. Таким чином, кількість розділів було збільшено до 23 на противагу попереднім 21, до того ж переформатування зазнали окремі розділи 3-го видання, зокрема розділ “Людське тіло, харчування, захворювання і старіння” — у 7-му виданні він оформився у розділ “Здоров’я, хвороба та неповносправність”.

Однак дещо дивним видається те, що в новому підручнику не знайшлося аргументів на користь раніше традиційного розділу “Культура, суспільство й індивід”, натомість було введено зовсім новий розділ “Життєвий шлях”, який раніше був лише параграфом зазначеного розділу. Типологію суспільств тепер перенесено в розділ щодо глобалізації, де аспект культури лише заторкнутий у параграфі про соціально-культурні зміни. Чому автори зняли тему культури взагалі, лишається незрозумілим, позаяк мною не було знайдено в тексті якогось авторського пояснення. Утім, глосарій звично містить поняття культури, культурної репродукції та культурного плюралізму.

Усе ж таки незмінними в тематичному переліку залишилися більшість розділів і їхні назви з попереднього видання підручника, як-от “Міста та урбаністичне життя”, “Праця й економіка”, “Соціальна взаємодія та повсякденне життя”, “Сім’я (а не сім’я. — *О.І.*) та інтимні стосунки”, “Гендер і сексуальність”, “Релігія, освіта, медіа”, “Злочин і девіантність”, щоправда — з помітно зміненим і розширеним контекстом.

Розгляньмо це на прикладі розділу “Праця й економіка”, який тепер розмістився з 12-го на 7-ме місце, налічуючи 50 сторінок порівняно з попередніми 30. Якщо раніше розділ утворювали 7 параграфів з чіткими й короткими назвами: “Оплачувана й неоплачувана праця”, “Поділ праці та економічна залежність”, “Тенденції в системі зайнятості”, “Профспілки та виробничий конфлікт”, “Жінки та праця”, “Безробіття”, “Майбутнє праці”, то тепер розділ відкривається параграфом “Глобальна економіка у кризі”, де відображено те, як фінансова криза 2008 року, розпочавшись у США, вплинула на економіку європейських країн і всього світу, особливо позначившись на країнах Південної Європи. Економічна рецесія призвела до суттєвих проблем у соціальному житті — безробіття та зростання нерівності, що здебільшого коментувалося експертами-економістами, а не соціологами, хоча всі засновники соціології займалися вивченням саме економічних феноменів — ринків, поділу праці, трудових і бізнес-корпорацій, — того, що сьогодні становить проблемне поле економічної соціології. Тому наступний параграф “Економічна соціологія” присвячений розвитку цієї соціологічної галузевої науки у ХХ столітті, починаючи з теоретичних напрацювань у термінах фордизму, тейлоризму та постфордизму для означення нових трендів у виробничій та споживчій сферах сучасних економік. Класики соціології Дюркгайм, Маркс і Вебер у своїх студіях про виникнення й розвиток індустріальних капіталістичних суспільств подавали економіку як частину суспільства, соціальної системи взагалі, що потім було продовжено Парсонсом і Смелзером, а від кінця 1980-х — М.Грановетером, який уже розглядав ринки як соціальні феномени, що перебувають під впливом соціальних відносин і статусного змагання. В результаті цих соціологічних надбань було сформовано базовий і чинний сьогодні підхід економічної соціології до розгляду всіх економічних дієвців як укорінених у ширшу систему соціальних відносин та інституцій. Наступний параграф цього розділу присвячено зміні “природи” самої праці: йдеться про оплачувану/неоплачувану працю у формальній і неформальній економіці, домогосподарстві, підприємстві зі специфічними характеристиками для розвинених країн і країн, що розвиваються. Розділ, як, до речі, і весь підручник, містить багато фактологічного статистичного матеріалу для відображення змін у структурі галузевої зайнятості, гендерному розподілі зайнятості, оплаті праці, декваліфікаційних трендів і зайнятості в наукомістких галузях, і зрештою трудової деградації в капіталістичній еко-

номії. Соціальне значення праці все ж лишається актуальним з огляду на такі явища, як втрата роботи і нестала зайнятість, загроза безробіття і пролонгована незайнятість, зростання чисельності молоді, що перебуває у стані не/роботи—навчання—стажування. В завершальному параграфі цього розділу автори підручника звертаються до результатів дослідження робітничих синіх комірців, розпочатого ще 1970 року американським соціологом Р.Сенетом. Воно довело неминучість соціальних наслідків постфордизму, коли за умов дискретної роботи замість послідовної трудової кар'єри розвиваються далекосяжні життєві цілі, і люди вже не спроможні оцінити всі кінцеві ризики, адже старі звичні правила кар'єрного просування, звільнення чи винагороди більше не спрацьовують. Варто нагадати, що раніше, у 3-му виданні, цей розділ Гіденс завершував оглядом доробку з цитуванням французького соціолога А.Горца, який вважав, що в майбутньому оплачувана праця відіграватиме в людському житті дедалі меншу роль, а люди займатимуться різними видами нетрудової діяльності, що сприятиме самовдосконаленню. З огляду на сьогоднішні економічні реалії слушно повторити тодішню ремарку Гіденса про те, що нам ще далеко до прогнозованої Горцом ситуації, а тому для таких інтелектуальних фантазій у новому підручнику вже не знайшлося місця.

Може видатися, що рецензоване 7-ме видання підручника Гіденса “Соціологія” в новій редакції збіглося чи, можливо, було приурочене до 25-річниці публікації його першого видання 1989 року — часу закінчення холодної війни, початку історичних змін у Східно-Центральній Європі та масакри на площі Тяньаньмень. Тоді ще не було Інтернету, хоча повсякденне життя в розвинених країнах змінювалося на краще, зокрема доступнішою ставала побутова техніка. Однак відтоді відбувалися нові історичні події, різуче змінювалися економіка, політика, суспільства, і нові видання “Соціології” оперативнo щотри-щочотири роки відгукувалися на ці зміни, актуалізуючи суспільну тогочасність. Статус бестселера “Соціології” в усі роки видання свідчить про визнання Ентоні Гіденса не тільки як провідного мисленника сучасності, а й як лектора, методиста, талановитого соціолога, автора оригінального підручника, яким зачитуються нові студентські покоління і за яким звіряють програмний порядок денний викладачі. Розвивати соціологічне мислення — ось що мав на меті визнаний британський і світовий авторитет, розпочинаючи двадцять п'ять років тому проект свого підручника, своєрідність якого полягає в регулярній актуалізації проблематики відповідно до суспільних змін, а отже, й громадського запиту до соціологічної науки як пізнавального інтерпретатора.

І зрештою, можливо, варто закінчити рецензію саме так, як завершили своє передне слово автори останнього, 7-го видання “Соціології” Ентоні Гіденс і Філіп Сатон: “Соціологія може також допомогти змінити світ на краще. Ми сподіваємося, що вам сподобається ця книжка”. Приємного, ненудного і корисного всім читання!